

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕТНОПОЛІТИКИ

Майборода Олександр

ПРОБЛЕМА МЕТОДУ В ЕТНОПОЛІТИЧНОМУ ПРОГНОЗУВАННІ

Політичним наукам притаманна орієнтованість на виконання практичної суспільної функції. Не є винятком і етнополітологія. Крім суто академічної функції – спостереження і пояснення процесів, що відбуваються у сфері міжетнічних відносин, етнополітологія виконує також прогностичну і рекомендаційну функції. Власне, дві останні становлять собою суспільну функцію етнополітичних досліджень. На проблемах, з якими зустрічаються фахівці-етнополітологи під час формування прогнозів та вироблення практичних рекомендацій, і хотілося б зосередити увагу науковців.

Політичні науки, у т.ч. етнополітологія, належать до синтезуючих дисциплін. Етнополітологія може успішно виконувати свою прогностичну і рекомендаційну функції, спираючись насамперед на наукові знання у сфері права, соціології, соціальної психології, соціальної філософії, теорії державного управління. Важливість цієї умови підтверджується станом наукової і суспільної полеміки, яка точиться нині навколо ключових питань, що виникли в етнополітичній сфері нашого суспільства.

Насамперед зазначимо, що обґрунтованість рекомендацій, пропонованих наукою владі, спирається насамперед на достовірність політичного прогнозу і адекватність передбачення майбутніх ситуацій. Для зазначеної теми доцільно зробити ряд зауважень щодо співвідношення понять “прогноз” і “передбачення”.

У вітчизняній літературі (наприклад, у праці В.Горбатенка) пропонується визначення передбачення як окремого випадку прогнозування¹. За такого визначення передбачення стає субідентичним стосовно прогнозування. На нашу думку, обидва терміни стосуються дій та явищ, які є взаємопов'язаними, але не ідентичними.

Прогнозування розуміється нами як логістичний процес, як послідовність розмірковувань (до речі, так само як процес визнає прогнозування і сам В.Горбатенко²), а передбачення – як підсумковий умовивід, яким оформлюється уявлення про певну модель вірогідної ситуації або розвитку подій. У такому разі передбачення, як зауважує, зокрема, А.Коваленко, являє собою прогноз як “імовірнісне науково обґрунтоване судження про перспективи, можливі стани того чи іншого явища в майбутньому та (або) про альтернативні шляхи і терміни їх здійснення”³. Торкаючись співвідношення прогнозу і передбачення, А.Коваленко на означення описового відтворення передбачуваної картини світу в цілому або різних сфер соціально-політичного життя тієї чи іншої країни або області діяльності пропонує термін “прогностичний сценарій”⁴. Уявний характер передбачуваної картини світу дозволяє говорити про неї як про “умовний образ... якогось об'єкта або системи об'єктів”⁵.

Таким чином, можна вважати, що прогнозування і прогноз перебувають між собою у такому співвідношенні, як процес і результат. У такому разі не може викликати заперечень думка, що “наукове передбачення здійснюється через прогнозування і виходить з необхідності виявлення загальних тенденцій розвитку суспільства. Виходячи з цього, воно не може відповідати за конкретні моделі як за щось обов'язкове, невідворотне”⁶.

Наведені міркування потрібні у даному випадку для того, щоб чіткіше визначити прогностичні можливості етнополітології, покласти на неї тільки такі завдання, які вона спроможна виконати. Навпаки, висунення перед етнополітологією непосильних, не притаманних їй завдань прогностичного характеру може мати наслідком пропонування нею необґрунтованих,

а то й гірше – помилкових рекомендацій, на основі яких можуть прийматися помилкові рішення.

Зміст прогнозу, або прогнозного сценарію, його вірогідність суттєвою мірою визначаються вибором методу прогнозування. Дослідники виокремили доволі велику кількість методів прогнозування. Але за будь-якої класифікації методів прогнозування у ній обов'язково присутні посилання на роль інтуїції та фактографії, або емпіричних даних.

Хоча інтуїтивний і фактографічний методи розводяться між собою за суто формальним критерієм⁷, у практиці політичного прогнозування вони не тільки не повинні заважати, а навпаки, мають доповнювати один одного, особливо коли йдеться про таку делікатну сферу, як етнополітичні відносини у державі. Надто великою є кількість факторів, що впливають на цю сферу, особливо роль етнічних почуттів та емоцій, якими визначається поведінка етнополітичних суб'єктів. Ці фактори потребують під час формування прогнозного сценарію спиратися як на логіку раціоналізму, так і на інтуїцію експертів. Характер найбільш актуальних етнополітичних проблем в Україні дає право говорити про доцільність застосування саме такого підходу під час формування прогнозів щодо ситуацій, які можуть бути утворені розвитком цих проблем.

Найбільш обговорюваним питання є питання тенденції етносоціального розвитку країни, стосовно якого від етнополітології очікується виконання прогностичної функції. Йдеться про перспективи формування з поліетнічного населення України єдиної нації, об'єднаної спільним громадянством.

Концепція нації, об'єднаної критерієм громадянства, нині визнана вираженням демократичності у сфері міжетнічних відносин. Оскільки демократія являє собою дороговказ для країн, що прагнуть прогресу, то, відповідно, громадянська, або, як її називають, політична нація визнана бажаним підсумком етносоціального розвитку країн, у т.ч. і нашої.

Під час розробки прогнозного сценарію “майбутнє може розглядатися як з точки зору ймовірності-неймовірності,

так і з погляду бажаності-небажаності, виходячи з довгострокових інтересів”⁸. Мабуть, саме бажаність демократичного етносоціального розвитку нашої країни штовхає майже усіх політиків, фахівців, експертів, публіцистів до прогнозів про неминучість утворення української політичної нації. Натомість дуже рідко про перспективи такої нації говориться в рамках вірогідності-невірогідності. Відчувається надмірна впевненість у спроможності громадянської належності виступити вирішальним націєінтегруючим чинником.

Між тим, громадянство є важливим, але не всесильним чинником націєтворення. Не стали єдиною нацією, маючи спільне громадянство, ані населення Радянського Союзу, ані населення Європейського Союзу. Враховуючи цей досвід, для етнополітологів було б поспішним і необережним давати гарантований прогноз неминучого утворення в майбутньому так званої української політичної нації. Вона може відбутися тільки тоді, коли утвориться критично переважаюча частка населення, єдина своєю історичною пам’яттю, національними інтересами, проектом майбутнього розвитку. Поки що соціальна, політико-ідеологічна, мовно-культурна фрагментованість українського суспільства відзначається таким масштабом і глибиною, що говорити про ознаки виникнення спільної національної свідомості – цієї головної риси національної єдності, надто рано. В даному питанні етнополітологія може поки що виконувати функцію спостереження і пояснення етносоціальних процесів і пропонувати дуже обережні рекомендації щодо стимулювання надетнічної суспільної психології, пам’ятаючи, що штучне прискорення цього процесу може викликати протестне відторгнення такої інтенсивності, яка зможе назавжди позбавити проект націобудівництва в Україні історичної перспективи.

Інше проблемне питання, пов’язане з прогностичною і рекомендаційною функціями етнополітології, – позиція щодо соціальної ролі міжетнічних конфліктів. Українська етнополітологія і такий її напрям, як етноконфліктологія поставали шляхом засвоєння положень західної науки. Відповідно, полемічні

сюжети останньої перенеслися і у вітчизняний науковий простір. Зокрема, дві протилежні позиції західного суспільствознавства щодо ролі соціальних і, отже, також і міжетнічних конфліктів знайшли своїх відповідних adeptів в Україні. Одна точка зору полягає у тому, що соціальні, а відповідно й етнічні конфлікти є відхиленням від нормального еволюційного розвитку суспільства. Ще одна – що конфлікти виконують позитивну роль у суспільстві. І, нарешті, що конфлікти не повинні оцінюватися ані позитивно, ані негативно, і що вони є просто даністю, яку треба сприймати такою, якою вона є⁹.

Якщо виходити з першої позиції, то етнополітологія повинна досліджувати розвиток міжетнічних протиріч, передбачати вірогідність їхнього переростання у міжетнічні конфлікти і пропонувати рекомендації щодо запобігання останнім. За логікою позитивної оцінки конфліктів не слід рекомендувати владі перешкоджати їх появі і, відповідно, слід позитивно оцінювати дії їх ініціаторів. Нарешті, якщо до етнічних конфліктів ставитися нейтрально, сприймаючи їх як даність, то з боку етнополітології логічною буде порада проводити так звану політику пасе-лазе, тобто спостереження за природним розвитком подій та мінімального втручання в них.

Якщо ж органи влади і управління пристануть на позицію негативної оцінки міжетнічних конфліктів, а відтак на позицію необхідності запобігання їм, то етнополітологія мусить виконувати прогностну функцію, вказуючи на найбільш больові точки у стосунках між етногрупами. Найчастіше такі точки виникають у соціальній сфері, з приводу доступу до найпрестижніших і найбільш оплачуваних професій. Вилучення з особистих документів громадян графі національності, що само по собі стало демократичним кроком, суттєво ускладнило моніторинг соціальної динаміки. Звідси постає потреба у спеціальних етносоціологічних обстеженнях, які дали б дані не тільки про соціальну структуру етногруп, а й про їхнє соціальне самопочуття. Ті загальноукраїнські соціологічні опитування, що проводяться за масштабами вибірки, дати такого знання не

можуть, а без нього етнополітологія спроможна переважно на умоглядні висновки, засновані на інтуїції експертів, а не на ґрунтовній фактографічній базі.

Єдине, у чому погоджуються адепти усіх трьох концепцій, — це засудження насильства в міжетнічних конфліктах. Однак відомо, що переходи конфлікту від декларативної стадії до демонстративної а далі до активної, під час якої трапляються спроби досягти своєї мети силовим методом, зазвичай є малопомітними, швидкоплинними. Тому особлива вимога до етноконфліктології полягає у розробці методик критеріального визначення кожної зі стадій, щоб органи державного управління мали чітке уявлення, коли виникає вірогідність силового протистояння конфліктантів. Розробка таких методик потребує об'єднання зусиль спеціалістів у галузі етнополітології, конфліктології, соціальної психології. В даному разі фактографічний метод має доповнювати інтуїтивний.

Рекомендаційна функція етнополітології найповніше проявляється у правовій сфері. Адже саме право виконує роль регулятора соціальних відносин, у т.ч. відносин між етнічними групами та між ними й державою. Досвід участі вітчизняної етнополітології у розробці і вдосконаленні правових документів, якими регулюється етнополітична сфера, виявив ряд гострополемічних проблем, які потребують консенсусного узгодження.

Перша з них — уточнення функцій права. У наявній літературі зазвичай вказують на його регулюючу та охоронну функції. Між тим розробка рекомендацій щодо розв'язання деяких етнополітичних проблем потребує відповіді на запитання — чи мусить право тільки закріплювати, легітимізувати історично усталені ситуації, чи воно має застосовуватися також для виправлення історичних несправедливостей? І якщо праву притаманні обидві функції, то за якими критеріями має застосовуватися та або інша з них і у яких конкретно випадках? Приміром, у сфері міжнародного права з 1975 року домінує принцип непорушності кордонів незалежно від того, чи є вони справедливими чи несправедливими. Оскільки історично

справедливих кордонів не існує, то тим самим право було застосовано фактично для легітимізації несправедливості. Між тим сучасне тлумачення сутності права полягає в тому, що воно істотно впливає на характер суспільного розвитку, а зміст такого впливу залежить від ступеня уособлення в праві ідеї справедливості.

Поставлене питання стосується ряду етнополітичних проблем. Одна з них – мовна. З одного боку, пропонується закріпити досягнутий примусовими, несправедливими методами рівень русифікації українського суспільства наданням російській мові або статусу другої державної по всій Україні, або офіційної в регіонах її домінування. З протилежного боку наполягається виправити цю історичну несправедливість закріпленням статусу єдиної державної мови за українською. За такої несумісності думок, породженої різним підходом до функції права, етнополітологія виявляється неспроможною у виробленні єдиної позиції.

Виконання етнополітологією своїх найголовніших суспільних функцій – прогностичної і рекомендаційної може бути успішним тільки за умови зміцнення синтетичного характеру політичної науки, об'єднання зусиль спеціалістів різного профілю за керівництва координаційних рад, посилення ролі яких стає, на наш погляд, одним з імперативів в організації наукових досліджень.

¹ Горбатенко В. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. – К., 2006. – С. 48.

² Там само. – С. 51.

³ Коваленко А.О. Політичний аналіз і прогнозування. – К., 2002. – С. 74–75.

⁴ Там само. – С. 102.

⁵ Там само. – С. 95.

⁶ Горбатенко В. Назв. праця. – С. 48.

⁷ Коваленко А.О. Назв. праця. – С. 82.

⁸ Там само. – С. 83.

⁹ Докладніше про це див. у: Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні. – К., 2004. – С. 41–46.